

## ΝΕΚΡΟΛΟΓΙΑΙ

ΙΩΑΝΝΟΥ ΣΤΑΜΑΤΑΚΟΥ

Τακτικού καθηγητοῦ  
τῆς Ἀρχαίας Ἑλληνικῆς Φιλολογίας

### ΑΝΤΩΝΙΟΣ ΧΑΤΖΗΣ<sup>1</sup>

Μετὰ βαθυτάτης συντριβῆς προσερχόμεθα, πολύκλαυστε συνάδελφε, πρὸ τῆς σωροῦ σου οἱ Συνάδελφοί σου. Ὁ τόσον ξαφνικὸς θάνατός σου μᾶς συνέχει βωβούς πρὸ τοῦ φερέτρου σου. Καὶ εἶναι σκληρὰ δι' ἐμὲ ἡ μοῖρα νὰ δώσω φωνὴν εἰς τοὺς συνέχοντάς πάντας ἡμᾶς τοὺς ἐν τῇ Σχολῇ συνεργάτας σου λυγμούς. Μᾶς εἶχες συνηθίσει νὰ ἀντικρύζωμεν μὲ ἀγαλλίασιν τὸν πλατύκαρδον αὐθορμητισμόν σου, τὸ εἰλικρινῶς συναδελφικὸ γέλοιο τῶν ματιῶν σου..., καὶ ἀντὶ τούτων κατὰ τὴν τακτικὴν καθ' ἐκάστην Δευτέραν συνεδρίαν, σήμερον τὴν πρωΐαν, ἀντικρύσαμεν τὴν θέσιν σου κενήν, καὶ τώρα σκληρὸν καθήκον μᾶς ἔφερεν ἔδῳ πρὸ τοῦ ἀψύχου σώματός σου! Καὶ ἀπευθυνόμεθα πρὸς τὴν ἀσφαλῶς περιπταμένην ψυχὴν σου, διὰ νὰ τὴν διαβεβαιώσωμεν, ὅτι ἡ ἀπόλυτος ἐκτίμησις πρὸς τὴν ἐπιστημοσύνην σου καὶ ἡ εἰλικρινὴς μας ἀνεπιτήδευτος συμπάθεια πρὸς τὴν ἀνθρωπίνην προσωπικότητά σου θὰ παραμένουν βαθέως ἐρριζωμέναι εἰς τὰς ψυχὰς τῶν συναδέλφων σου, ἐφ' ὅσον ἕκαστος ἐξ ἡμῶν θὰ παραμένῃ ἐν τῷ προσκαίρῳ τούτῳ κόσμῳ. Τὴν στιγμήν αὐτὴν ἐνοῦμεν καὶ ἡμεῖς τὰς πρὸς τὸν Ὑψιστον εὐχὰς μας μαζὶ μὲ τὰς τῶν τεθλιμμένων οἰκειῶν σου, τῶν φοιτητῶν σου, τῶν φίλων καὶ γνωστῶν σου, ὅπως ἐμφανιζόμενος πρὸ τοῦ Ἀνωτάτου κριτοῦ τύχῃς τῆς πρεπούσης ἐπιεικείας του καὶ καταλάβῃς τὴν ἥς εἶσαι ἄξιος θέσιν εἰς τοὺς κόλπους τῶν δικαίων. «Γαῖαν ἔχοις ἐλαφράν».

Ἀπευθυνόμενος δὲ νῦν πρὸς ὑμᾶς, τοὺς φοιτητάς του καὶ ὅλους τοὺς ἄλλους τοὺς τιμῶντας τὴν μνήμην του, ὁ ἐκπρόσωπος τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς αἰσθάνεται ὑπερηφάνειαν, διότι ἡ Σχολὴ ἐν τῇ ὁδύνῃ της διὰ τὴν ἀπώ-

---

1. Ἐπικήδειος λόγος ἐκφωνηθεὶς, κατ' ἀπόφασιν τῆς Σχολῆς, πρὸ τῆς σωροῦ τοῦ ἀειμνήστου Χατζῆ, τὴν 9ην Μαρτίου 1953.

λειαν ἑνὸς ἐκ τῶν βάθρων της, δύναται νὰ ζητήσῃ ἀπὸ τοὺς τροφίμους της νὰ παραδειγματισθοῦν ἀπὸ τὸ ὑπόδειγμα ἐπιστημοσύνης καὶ ὑψηλῶν ἀνθρωπίνων ἀρετῶν, τὰς ὁποίας ἐνεσάρκωνεν ὁ προσφυλὴς τῶν νεκρῶς.

Ἄς ρίψωμεν φευγαλέον νῦν βλέμμα εἰς τὸν ἄνθρωπον καὶ εἰς τὸν ἐπιστήμονα.

Ἐγεννήθη ἐν Ἀργεῖ τῷ 1885, ἐκ μητρὸς ἀδελφῆς τοῦ ἀειμνήστου Γεωργίου Μιστριώτου. Τῷ 1905 ἀνηγορεύθη ἀριστοῦχος πτυχιούχος τῆς Σχολῆς μας, καὶ μετὰ διετίαν ἐστάλη κατόπιν διαγωνισμοῦ ὡς ὑπότροφος τοῦ Πανεπιστημίου δι' εὐρυτέρας σπουδὰς εἰς Γερμανίαν, ἐσπούδασε δὲ εἰς τὰ Πανεπιστήμια τοῦ Μονάχου καὶ τῆς Λειψίας πλησίον τῶν περιφημοτέρων τῆς ἐποχῆς ἐκείνης Γερμανῶν φιλολόγων Crusius, Drerup, Lipsius, Bethe, Studniczka κ.ἄ. Ἀπὸ τοῦ 1926 μέχρι τῆς χθεςινῆς ἐσπέρας διετέλεσε τακτικὸς Καθηγητὴς, τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης κατ' ἀρχὰς καὶ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν μετὰ ταῦτα.

Ὁ ἀναμετρῶν διὰ τοῦ βλέμματος τῆς διανοίας τὴν τροχιάν τῆς ζωῆς τοῦ Ἀντωνίου Χατζῆ βλέπει ἕνα διανοούμενον ἀφιερωμένον ψυχῇ καὶ σώματι εἰς τὴν Ἐπιστήμην, καὶ μόνον εἰς αὐτήν. Γράφει καὶ δημοσιεύει ἀπὸ τῶν φοιτητικῶν του χρόνων μέχρι χθὲς ὑπερκατοντάδα μελετῶν καὶ πραγματειῶν. Δὲν ἔννοεῖ νὰ ἀπασχοληθῇ σοβαρῶς μὲ κανένα ἄλλο θέμα ἐκτὸς τῶν καθαρῶς ἐπιστημονικῶν. Χάριν τῆς Ἐπιστήμης δὲν δημιουργεῖ οὔτε προσωπικὴν οἰκογένειαν. Εἰς τὴν ὑποστήριξιν τῶν ἐπιστημονικῶν του πεποιθήσεων εἶναι ὀξύς· δὲν ἀνέχεται συμβιβασμούς. Εἰδικώτερον εἰς τὸ ταλανίσαν καὶ ταλανίζον δυστυχῶς ἀκόμη τοὺς Φιλολόγους γλωσσικὸν ζήτημα ἦτο ἄτεγκτος, πιστὸς συνεχιστὴς τῆς ὑπὸ τοῦ ἀειμνήστου θείου του Μιστριώτου τηρηθείσης τακτικῆς.

Καὶ γενικῶς ἡ ἔμμονή του εἰς τὴν παράδοσιν ἐν τῇ εὐρυατίᾳ της ἔννοιά ὑπῆρξεν ἀπόλυτος, καὶ εἶχε τόσῃν αὐτοπεποιθήσιν, τόσῃν πεποιθήσιν εἰς τὴν ὀρθότητά των ἀπόψεών του, ὥστε ἐφαίνετο ὥσάν ὁ χρόνος μὲ τὰς συμπαρομαρτουσὰς ἐξελίξεις του νὰ μὴ ὑπῆρχον κἄν δι' αὐτόν. Τὸν διέκρινε μία πίστις εἰς τὴν παράδοσιν τόσον ἀκλόνητος καὶ τόσον ἀλύγιστος, ὥστε σοῦ ἐκίνει τὸν θαυμασμόν· ἐφαίνετο ὥσάν βράχος θαλασσόδαρτος, παραμένων ἀσάλευτος εἰς πείσμα τῶν κυμάτων ποὺ ἐκσποῦν ἐπάνω του μὲ μανίαν. Ἐβλεπε τὸν γενναῖον.

Τὴν ἰδίαν ἀσάλευτον πίστιν ἔτρεφε καὶ πρὸς τὴν φιλίαν. Εἰς τὴν φιλίαν ἔθυνεν ὡς εἰς θεάν. Ἐναντι τῶν φίλων του ἔπανε νὰ εἶναι ἄνθρωπος μὲ σάρκα καὶ ὀστά. Τὰς ἐκ μέρους φίλων του πικρίας τὰς ἀντιμετώπιζε μὲ τὸ πικρὸν μείδιμα τοῦ ἀδικουμένου φίλου. Ὅχι νὰ μνησικακήσῃ δὲν ἦτο ἱκανός, ἀλλ' οὐδὲ κἄν στιγμιαῖον θυμὸν νὰ δοκιμάσῃ.

Ἐπροχώρει ὅμως καὶ ἔτι περαιτέρω εἰς τὸ Κεφάλαιον τῆς φιλίας. Ἐθυσιάζετο ὑπὲρ τῶν φίλων του. Διὰ νὰ βοηθήσῃ τὸν φίλον του ἐξέθετε τὰ

ιδικά του στήθη εἰς τὰ βέλη τῶν ἀντιπάλων. Ἐμεινε παροιμιώδης ἡ αὐτοθυσία του πρὸ 14 περιπου ἐτῶν, νὰ προσφερθῇ προθυμότητα ὡς ἐξιλαστήριον θῦμα, προκειμένου νὰ διευκολύνῃ τὴν χειμαζομένην τότε Σχολήν.

Διὰ τὴν συνισταμένην τῶν ψυχικῶν του ιδιοτήτων λίαν εὐγλώττως ὁμιλεῖ ἡ αὐθόρητος φράσις πὺν ἐξέφυγεν ὁμοφώνως ἀπὸ τὰ χεῖλη ὧλων μας σήμερα τὸ πρῶι εἰς τὴν αἴθουσαν τῶν Συνεδριῶν τῆς Σχολῆς : « Ἀλήθεια ! ἓνα μεγάλο παιδί ! » ἄκακος, ἀμνησίκακος, μὲ στιγμιαίας ἐκρήξεις διὰ νὰ αἰσθανθῇ ἀμέσως μετάνοιαν καὶ νὰ μεταπέσῃ εἰς βαθυτέραν γαλήνην, μὲ τὸ παιδικὸ γελαστὸ βλέμμα...

Ἄλλὰ καὶ εἰς τὴν σφαῖραν τῆς Φιλολογικῆς Ἐπιστήμης τὰ ἐπιτεύγματα του ὑπῆρξαν ἀξιολογώτατα καὶ ἐν πολλοῖς ὑπέροχα. Δὲν ὑπάρχει τομεὺς τῆς Κλασσικῆς ἢ Βυζαντινῆς φιλολογίας, θέματα τοῦ ὁποίου νὰ μὴ ἠρεύνῃσε κατὰ τρόπον ὑποδειγματικόν. Ἐκδόσεις κειμένων, διορθώσεις εἰς Ἑλληνας συγγραφεῖς· μελέται ἐπὶ παπύρων, χειρογράφων· μελέται ἐπὶ ἐπιγραφῶν, ἐπὶ ἐπιγραμμάτων· μελέται ἐπὶ οἰκογενειακῶν ὀνομάτων καὶ τοπωνυμίων· σημασιολογικὰ καὶ ἐτυμολογικὰ· μεθοδολογικὰ· μελέται ἐπὶ τοῦ ἀρχαίου ἑλληνικοῦ δράματος, καὶ περὶ τοῦ ἀρχαίου ἑλληνικοῦ ἔπους. Αὐτὰ τὰ ὀλίγα καὶ πλεῖστα ἄλλα ἔδωκαν τὸ ὕλικόν διὰ 140 περιπου ἐργασίας τοῦ Ἀντωνίου Χατζῆ, τῶν ὁποίων αἱ δύο πρῶται ἐγράφησαν ὑπ' αὐτοῦ, ὄντος φοιτητοῦ ἀκόμη. Καὶ ἐγράφησαν ὅλαι κατὰ αὐστηρῶς ἐπιστημονικὴν μέθοδον, μία ἐκ τῶν κυριωτέρων ἀρετῶν τῆς ὁποίας εἶναι ὅτι ἕκαστον θέμα τὸ παρουσιάζει εἰς τὸν ἀναγνώστην ἀπὸ τῆς ἐμφανίσεώς του μέχρι τῆς στιγμῆς, καθ' ἣν τὸ παραλαμβάνει ἡ γραφὴς του. Μᾶς λέγει δηλ. τί κατὰ χρονολογικὴν σειρὰν ἐγράφη ἐπὶ τοῦ θέματος αὐτοῦ ὑπὸ διαφόρων φιλολόγων, καὶ ποῖα ἢ ἐπὶ ἑκάστου ἐξ αὐτῶν ἰδική του γνώμη.

Ἐπὶ πλείστον ἐκ τῶν θεμάτων, τὰ ὁποῖα ἐπραγματεύθη, διατυπώνει ἰδίας πρωτοτύπους γνώμας, οὐκ ὀλίγαι δὲ ἐξ αὐτῶν ἐγένοντο μετ' ἐνθουσιασμοῦ δεκταὶ καὶ ὑπὸ τῶν ξένων φιλολόγων. Εἰς τὸν τομέα μάλιστα τῶν τοπωνυμίων τῆς ἀρχαίας καὶ νεωτέρας Ἑλλάδος φαίνεται ὅτι δὲν εἶχε τὸν ὁμοῖόν του ἐν τῷ Κόσμῳ, καὶ φοβοῦμαι ὅτι ἐν τούτῳ ἀφίνει κενὸν μὴ δυνάμενον νὰ συμπληρωθῇ. Δὲν εἶναι ἄνευ σημασίας τὸ ὅτι ἤδη ἀπὸ τοῦ 1921 ὁ ἀείμνηστος Σκιας γράφει ὅτι μία διόρθωσις τοῦ νεαροῦ τότε Χατζῆ εἰς τὸν Σησιχορον «εἶναι ἀληθῶς λαμπρὰ καὶ ἱκανὴ νὰ δοξάσῃ καὶ ἐπιφανῇ ἔτι κριτικόν». Ἡ διδακτορικὴ του διατριβὴ «ὁ Φιλόσοφος καὶ Γραμματικὸς Πτολεμαῖος Χέννος» γεμανιστὶ ἐκδοθεῖσα τῷ 1914 εἶναι ἀξιολογωτάτη, καταγράφει δὲ δι' αὐτῆς τὴν μέχρι τότε κρατοῦσαν καὶ θαυματοζομένην θεωρίαν τοῦ Γερμανοῦ φιλολόγου Hercher. Ἡ ἐργασία αὕτη ἐκρίθη εὐμενέστατα ὑπὸ δεκάδος Γερμανῶν κριτικῶν. Οἱ ἀπονεμόμενοι εἰς τὸν Ἑλληνα Χατζῆν ὑπὸ τῶν Γερμανῶν ἔπαινοι διὰ τὴν ἐργασίαν αὐτὴν εἶναι τοιοῦτοι, ὥστε καὶ

όλοι οἱ Ἕλληνες φιλόλογοι νὰ αισθανώμεθα ἔθνηκὴν ὑπερηφάνειαν. Καὶ λυπούμεθα διότι οὔτε ὁ τόπος οὔτε ὁ χρόνος ἐπιτρέπουν ἐκτενέστερον περὶ αὐτῶν λόγον. Ἐπίσης διὰ τῆς ἐργασίας του «Ὀμηρικοὶ ἔρηναι» προλεγόμενα εἰς τὴν Εὐσταθίου τοῦ Μακρεμβολίτου Ἀκριτηίδα» ἀποδεικνύει, ὅτι τὸ μεσαιωνικὸν ἔπος ἐγράφη ἀρχικῶς ἐν τῇ λογίᾳ γλώσσῃ.

Ἀλλὰ ἡ ἀτμόσφαιρα τῆς ὁδύνης δὲν ἀνέχεται μακρότερον λόγον διὰ τὰ ἐπιστημονικὰ ἐπιτεύγματα τοῦ ἀνδρός. Ἐμπρὸς μας ἔχομεν τὸ ἄνυχον σκάφος μιᾶς ὥραίας ψυχῆς, ἐνὸς λαμπροῦ Ἕλληνος, καλοῦ χριστιανοῦ καὶ ἀγνοῦ ἐπιστήμονος. Ἄς τὸν συνοδεύσωμεν εἰς τὴν τελευταίαν του κατοικίαν παραδειγματιζόμενοι ἀπὸ ὅ,τι καλὸν εἶχεν ἐν τῇ ζωῇ, καὶ συλλογιζόμενοι μίαν ἀκόμη φορὰν τὴν ματαιότητα τῶν ἀνθρωπίνων.

Αἰωνία του ἡ μνήμη !

ΙΩΑΝΝΗΣ ΣΤΑΜΑΤΑΚΟΣ